

MİNSK-MOSKOVA İLİŞKİLERİ VE RUSYA'NIN POST-SOVYET YENİDEN ENTEGRASYON POLİTİKASININ SORUNLARI

İçinde bulunduğumuz dönemde post-Sovyet yeniden-entegrasyon Rusya'nın esas dış politika hedefi durumundadır. Ne var ki günümüzdeki gelişmeler, Rusya'nın bu hedefine ulaşmasının o kadar da kolay olmayacağını göstermektedir.

Dr. Turgut Kerem Tuncel

Kıdemli Analist, AVİM

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Rusya ve Batı arasında yeni bir ortaklığın doğacağına dair oluşan iyimser hava yerini çok geçmeden karşıtlıkların gitgide daha belirgin hale geldiği bir bağlama bırakmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde artık kendini toparlamış olan Rusya, tehdit olarak algıladığı Batı'ya ve özellikle sınırlarına iyice yaklaşan NATO'ya karşı bir güç olarak var olabilmek amacıyla, ilk aşamada post-Sovyet ülkeleri hedeflediği bir yeniden entegrasyon politikası kurgulamış ve hayata geçirmeye başlamıştır.¹ İçinde bulunduğumuz dönemde post-Sovyet yeniden-entegrasyon Rusya'nın esas dış politika hedefi durumundadır.

Ne var ki günümüzdeki gelişmeler, Rusya'nın bu hedefine ulaşmasının o kadar da kolay olmayacağını göstermektedir. Rusya ile kültürel, ekonomik ve siyasi alanlardaki entegrasyonu en yüksek düzeyde olan, ayrıca Rusya'nın post-Sovyet yeniden entegrasyon politikasının iki temel unsuru olan Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) ve Avrasya Ekonomik Birliği'nin (AEB) önemli bir üyesi olan Belarus ile Rusya arasında son yıllarda ortaya çıkan gerilimler ve Minsk'in çok yönlü dış politika arayışlarına girişmesi buna bir kanıt olarak değerlendirilebilir.

Minsk ve Moskova arasında post-Sovyet yeniden-entegrasyon çabaları

Sovyetler Birliği'ni oluşturan cumhuriyetler arasında Moskova'nın politikalarını en çok benimseyen ve

içselleştiren, bu anlamda en çok "Sovyetleşmiş" cumhuriyet Belarus olmuştur. Günümüzde, Sovyet nostaljisinin en çok hissedildiği ülkenin Rusya'yla birlikte Belarus olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Belarus'ta 1994'den bu yana iktidarda olan Aleksandr Lukaşenko'nun farklı vesilelerle Sovyet geçmişine olan özlemini dile getirdiği bilinmektedir.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünü takiben Belarus'ta, etnik milliyetçiliği dışlayan bir devlet ve ulus inşası süreci yaşanmıştır. Özellikle, Baltık ülkeleri ve Gürcistan örneklerinin neredeyse zıttı olarak, post-Sovyet Belarus'ta iktidardaki elit, Batıyla bütünleşmek amacıyla Belarus'un Moskova'dan bağımsızlığını pekiştirmenin bir yolu olarak Belarus milliyetçiliğini araçsallaştıran kadroyu bertaraf etmiş, Belarus milliyetçiliği karşıtı politikalar benimsemiş ve bu çerçevede toplumsal ve kültürel alanda "Ruslaştırma" siyaseti izlemiştir. Bu politikanın bir parçası olarak 1995 yılında Rusça'ya ikinci resmi dil statüsü verildiğini ve bugün Belarus'ta günlük hayatta Rusça'nın, Belarusça'dan çok daha yaygın bir şekilde kullanıldığını hatırlamak gerekmektedir. Bunların yanında, Belarus'un enerji ve ticaret alanlarında Rusya'ya bağımlılığının oldukça yüksek olduğunun ve Rusya'dan gelen işçi dövizlerinin Belarus ekonomisi için önemli bir kalem oluşturduğunun altı çizilmelidir. Ciddi bir askeri sanayisi olmayan Belarus'un çok ileri bir düzeyde olmasa da, askeri alanda da Rusya'ya bağımlılığı söz konusudur.

Minsk ve Moskova arasında post-Sovyet yeniden-entegrasyon çabaları, Bağımsız Devletler Topluluğu

(BDT), KGAÖ ve AEB'nin dışında, 1995-1999 yıllarında iki başkent arasında imzalanan bir dizi ikili anlaşma çerçevesinde yürütülmüştür. Şubat 1995'de imzalanan *Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması*'ni, 1996 yılında *Rusya ve Belarus Milletler Topluluğu*'nun oluşturulduğu bir diğer anlaşma izlemiştir. 1999 yılında ise *Rusya ve Belarus Milletler Topluluğu*, *Belarus ve Rusya Birliği*'ne dönüştürülmüştür. Filvaki, iki devletin birleşmesini öngören ve bu nedenle oldukça önemli bir girişim olan *Belarus ve Rusya Birliği* daha çok kağıt üzerinde kalmıştır. 2000 yılında Rusya'da iktidara gelen Vladimir Putin, *Belarus ve Rusya Birliği*'ni farklı formülasyonlarla pratikte hayata geçirmek için çaba sarf etse de bu yönde ciddi mesafe kat edilememiştir.

Minsk ve Moskova arasında son yıllarda artan sürtüşmeler

Hem BDT, KGAÖ ve AEB, hem de ikili anlaşmalar çerçevesinde gelişen Rusya ve Belarus arasındaki entegrasyon çabalarına ve Rusya'nın Belarus'taki toplumsal ve siyasal hegemonyasına rağmen, 2010-2011'den bu yana Minsk ve Moskova arasında petrol ve doğalgaz fiyatları; Ukrayna'daki krizle ilgili olarak Belarus'un tutumu; Belarus'tan gıda ürünlerinin ithalatının Rusya tarafından yasaklanması; Rusya'nın Belarus'ta kurmak istediği askeri hava üssü; Belarus'un 2016'da açıklanan yeni askeri doktrini; Minsk'in 80 farklı ülkenin vatandaşlarına getirdiği beş günlük vize serbestisi sonrası Moskova'nın Belarus sınırında kontrollere

başlaması konularında ardarda yaşanan anlaşmazlıklar, Minsk-Moskova ilişkilerinin gergin bir çizgiye oturmasının hem nedeni hem de sonuçlarıdır. Bunlar arasında en önemli meselenin ise petrol ve doğalgaz fiyatları hakkında yaşanan anlaşmazlıklar olduğu belirtilmelidir. Yaşanan bu anlaşmazlıklara paralel bir süreçte Belarus'un son yıllarda çok yönlü dış politika arayışı içerisine girmiş olduğu görülmektedir.

Bunlara rağmen, iki ülke arasındaki sorunların pekişmiş ideolojik ve siyasi tutumlardan kaynaklanmadığı, esasen pragmatik ve *ad hoc* sorunlar sebebiyle ortaya çıktıkları vurgulanmalıdır. Başka bir deyişle, halihazırda Minsk-Moskova hattında pekişmiş bir paradigmadan bahsetmek için henüz erkendir. Dolayısıyla, Minsk ve Moskova arasındaki petrol ve doğal gaz fiyatları konusundaki anlaşmazlık giderildiği takdirde iki ülke arasındaki ilişkilerin eski çizgisine gelmesi ihtimal dahilindedir. Ayrıca, reel bağlamda Minsk'in Moskova ekseninden çıkmasının şartlarının, özellikle ekonomik bağımlılığı nedeniyle oluşmadığı, kısa vadede oluşabilecek olmadığı da görülmektedir. Yine de, Belarus'un son yıllarda artan çok yönlü dış politika arayışları çerçevesinde AB, çeşitli Avrupa ülkeleri, ABD, Çin ve bazı Orta Doğu ve Asya ülkeleri ile geliştirdiği ilişkiler böyle bir gidişatın gündeme gelme ihtimaline işaret etmektedir.

Minsk'in Moskova ile ilişkileri ve çok yönlü dış politika arayışlarının ortaya çıkardığı tablo

Kuşkusuz Minsk-Moskova hattında yeni bir modelin oluşması için Minsk'in çok yönlü dış politika hamlesinin başarılı sonuçlara ulaşması belirleyici olacaktır. Bunda ise, Brüksel ve Washington'un Minsk'e karşı tutumları büyük önem arz edecektir. Bununla alakalı olarak, Brüksel ve Washington'un, Minsk ve Moskova arasında birkaç yıldır süregiden sürtüşmeden akıllıca ve pragmatik bir şekilde faydalanma niyetinde olduğunu gösteren veriler dikkat çekmektedir. Nitekim, 2015'den bu yana Brüksel ve Washington'un Minsk'e karşı olan tutumunda yumuşama emareleri gözlemlenmekte, bunun ilkesel değil, siyasi bir tercih olduğu anlaşılmaktadır.² Brüksel ve Washington'un Minsk'e karşı olan tutumuyla ilgili bir başka önemli bir husus da, Batı'nın son birkaç yıldır, önceki süreçten farklı olarak, muhalif sivil toplum aktörleriyle ilişki kurarak bunları iktidardaki elite karşı güçlendirmek yerine, Belarus'un devlet yapısını ve egemenliğini güçlendirmeye yönelik bir politika izleyerek, Minsk'le ilişkilerini geliştirme çabasında olduğunun görülmesidir. AB ve ABD, Belarus'a karşı olan tavır değişikliğini, bu ülkede insan hakları ve demokrasi konularında ilerleme olduğunu ileri sürerek temellendirmektedir. Ne var ki, Belarus'ta bu konularda gözle görülür bir iyileşme söz konusu değildir. Dolayısıyla, AB ve ABD'nin bu tavır değişikliği, Belarus'taki değişimlerden ziyade, Batı'nın özel olarak Belarus, genel olarak ise post-Sovyet coğrafyaya karşı bakış ve tutumunda yaşanan önemli bir değişimle alakalıdır. Tüm bunlardan anlaşılan, Batı'nın bir strateji

Dolayısıyla, Minsk-Moskova arasında yaşanan gelişmeler ve Minsk'in Brüksel ve Washington ile geliştirmekte olduğu ilişkilerin, Moskova'nın her geçen gün cüretkar hale gelen politikaları için ciddi bir tehdit unsuru olduğunu söylemek mümkündür.

değişikliği çerçevesinde Belarus'u daha da zayıflatarak onu kendisine iyice yabancılaştırmak ve Rusya'nın eksenine daha fazla hapsedmekten vazgeçmiş olduğu, bunun yerine Rusya'yla arası bozulan Belarus'u Rusya'ya karşı güçlendirerek gelecekte Rusya ekseninden çıkabilecek bu ülke ile daha yakın ilişkilerin altyapısını oluşturma yolunu seçtiğidir.

Moskova'nın Minsk sorunu ve post-Sovyet yeniden entegrasyon politikası

Batı'yla arasında hem tampon bölge hem de transit ülke olmasından dolayı Rusya için Belarus'un stratejik önemi büyüktür. Ayrıca, post-Sovyet coğrafyada Rusya'yla en çok entegre olmuş ülke olan Belarus, Rusya'da iktidardaki siyasi elitin iç siyasette, izlenen dış politikanın başarısının kanıtı olarak kullandığı bir örnektir. Bunların yanında Belarus, Rusya'nın bölgesel yeniden-entegrasyon çabalarının araçları olan BDT, KGAÖ ve AEB'in de önemli bir üyesidir. Bunlara ek olarak, Ukrayna'dan sonra bir başka Slavik ülke olan Belarus'un da Rusya'dan uzaklaşmasının, Rusya'nın post-Sovyet yeniden-entegrasyon çabalarının hedefindeki ülkeler karşısındaki imajını önemli ölçüde zedeleyeceği öngörülebilir. Bu nedenlerle, Belarus'un, Rusya ekseninden çıkması bu geniş çaplı bölgesel yeniden-entegrasyon projeleri için de büyük bir darbe olacaktır. Dolayısıyla, Minsk-Moskova arasında yaşanan gelişmeler ve Minsk'in Brüksel ve Washington ile geliştirmekte olduğu ilişkilerin, Moskova'nın her geçen gün cüretkar hale gelen politikaları için ciddi bir tehdit unsuru olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Nisan 2005'te sarf ettiği Sovyetler Birliği'nin 1991'de çöküşünün yirminci yüzyılın temel jeopolitik felaketi olduğuna yönelik sözleri, bir tespitten ziyade, Putin liderliğindeki Rusya'nın küresel iktidarlarının bir dışavurumuydu. Putin, 2000 yılında iktidara geldikten sonra Rusya'yı yeniden bir küresel güç haline getirmek üzere oluşturduğu stratejiyi adım adım ve sabırla hayata geçirmeye başladı. Bir yandan Rusya'daki muhalefeti otoriter yöntemlerle bastırarak ülke içindeki iktidarını güçlendirirken, dış politikada da Rusya'ya doğrudan bir tehdit olarak algıladığı, Rusya'daki Putin yanlısı aydınların tabiriyle

“ABD merkezli tek kutuplu bir dünya projesi olan liberal küreselleşmeye” karşı harekete geçti. Bu çerçevede, ilk olarak “yakın çevre” olarak nitelendirdiği post-Sovyet ülkelerde Rusya’nın hegemonyasını sağlamak yönünde adımlar atmaya başladı. Bunu yaparken, “yumuşak güç” siyasetinin önemli bir bileşeni olarak etkili bir “enfomasyon savaşı” yürüttü.

Rusya’nın “yeni Avrasyacı imparatorluk” hedefiyle yürüttüğü politikaların, Baltık ülkeleri ve Polonya gibi ülkelerin ABD ve NATO’ya yaptıkları çağrılarının da kanıtlandığı gibi, Rusya’nın “yakın çevresinde” ciddi kaygılar uyandırdığı açıkça görülmektedir. Ancak, Belarus gibi Rusya ile entegrasyonu çok yüksek bir düzeyde olan bir ülkenin yukarıda bahsedilen çok yönlü dış politikası arayışları içinde olması ve Batı’nın bunu görek durumdan faydalanmak amacıyla pragmatik politikalar yürütmeye başlamasının Rusya dış politikası açısından çok daha ciddi bir soruna işaret ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Konuyla ilgili yapılabilecek farklı çıkarımlardan bir tanesi, Minsk örneğinin Rusya’nın post-Sovyet yeniden entegrasyon hedefine ulaşmada yaşamaya başladığı sorunları ortaya koyuyor olduğudur. Son yıllarda Minsk-Moskova arasında yaşanan gelişmeler, Moskova’nın cüretkar politikalarının en yakın ilişkide olduğu ülkelerde dahi tedirginlik yarattığını göstermektedir. Bu, Rusya’nın hegemonik gücünün sınırlarına işaret etmektedir. Bu

yetersizliği, ekonomik alandaki gücüyle kapatmaya çalışan Moskova’nın sahibi olduğu muazzam enerji ve diğer kaynaklarını diğer ülkeler üzerinde bir şantaj aracı olarak kullanması ise, Minsk-Moskova çekişmesinin bir kez daha gösterdiği gibi, ülkelerin siyasal elitleri üzerinde yabancılaştırıcı bir etki yaratmaktadır. Bununla alakalı olarak, Belarus toplumunda da “Ruslaştırma”ya karşı henüz zayıf da olsa alttan gelen bir tepkinin oluşmakta olduğunun belirtilmesi gerekmektedir.³

Ayrıca, Minsk ve Moskova arasında zaman zaman restleşmeye varan ilişkiler, Rusya’nın küresel siyasetinin iki temel hedef ve dayanağı olan KGAÖ ve AEB’in içsel zayıflıklarını ortaya koyan bir örnek olarak da değerlendirilebilir. NATO ve “ABD merkezli tek kutuplu liberal küreselleşmeye” karşı Rusya’nın pekiştirmeye çalıştığı bu iki örgütün en önemli üyelerinden olan Belarus ile yaşadığı gerginlik, KGAÖ ve AEB’in hali hazırdaki kırılma noktasına da işaret etmektedir.

Öte yandan, son yıllarda “sert güç” tehdidine daha sık başvurulması, Rusya’nın izlediği post-Sovyet yeniden entegrasyon politikasının yeni bir aşamaya ulaştığını ve Rusya için yumuşak ve sert gücün bir arada kullanıldığı yeni hibrit/melez stratejinin gündeme geldiğini göstermektedir. Bu yeni stratejinin, Batı’nın “sert güç” politikasına hazırlıksızlığı nedeniyle dengeleri değiştirebilecek bir etken olabileceği akılda tutulmalıdır.

Sonnotlar

- 1 Bunda, Rus siyasi eliti arasında, Sovyetler Birliği’nin yıkılışı sonrasında uluslararası arenada kaybedilen nüfuz nedeniyle duyulan esef ve Batı’nın Rusya’nın hassasiyetlerine karşı kayıtsız kaldığı ve Batı’ya karşılıksız kalan ödünler verildiği düşüncesinin yaygınlık kazanmasının önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Bunun yanında, NATO’nun 1994’te Bosna’da ve 1999’da Kosova’da Sırp güçlerine karşı gerçekleştirdiği hava hareketleri, 2003’te ABD liderliğinde Irak’ın işgali, 2011’de NATO’nun Libya’da gerçekleştirdiği hava hareketi, Rusya’nın Batı’ya karşı duyduğu kuşkuyu artırmıştır. 1999 ve 2004 yıllarında Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Romanya ve Slovakya, Slovenya’nın NATO’ya üye olmaları Rusya’da NATO tehdidi algısını güçlendirmiştir. 2004 ve 2007’de Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Litvanya, Letonya, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya’nın AB’ye üye olmaları da aynı şekilde Batı tehdidi algısını pekiştirmiştir. 2003’te Gürcistan’daki Gül Devrimi, 2004’te Ukrayna’daki Turuncu Devrim, 2005’te Kırgızistan’daki Lale Devrimi de Rusya’da Batı kaynaklı renkli bir devrimden duyulan korkunun oluşmasına neden olmuştur.
- 2 Belarus’ta 1999-2000 yıllarında siyasi muhaliflerin kaybedilmesi gibi siyasi baskılar ve insan hakları ihlalleri nedeniyle, AB 2004 yılında Belarus’a karşı bir takım yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. AB, 2011’de Belarus’a karşı silah ambargosu başlatmıştır. Bunlara ek olarak, bu dönemde AB, Belarus’taki muhalif çevrelerle ilişki kurarak ülkedeki muhalefeti güçlendirme çabası içine girmiştir.

2015 yılı Temmuz ayına gelindiğinde ise AB Konseyi yaptırımları hafifletmiştir. Aynı dönemde, Belarus ve ABD’li yetkililer

arasında da güvenlik ve savunma konularında bazı görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ekim 2016’da ise bu sefer ABD, Belarus’a uyguladığı bir takım yaptırımları askıya alacağını açıklamıştır. Yine bu yıl içinde AB Konseyi, Belarus’un AB fonlarından yararlanabilmesi için bazı adımların atılacağını bildirmiştir. Bu doğrultuda 2016’da bir heyeti AB Belarus’a ziyaret gerçekleştirmiş ve AB’nin Belarus’a yaptığı ekonomik yardım 2015’deki 14.5 milyon Avro seviyesinden 29 milyon Avro seviyesine yükseltmiştir. Buna ek olarak, çeşitli konularla ilgili olarak da ayrıca toplamda 29 milyon Avro hibe gerçekleştirmiştir. Bunların yanında AB’nin, Belarus’la bir süreden beri atıl halde olan Doğu Ortaklığı Programı çerçevesindeki ilişkilerini de ilerletme yönünde sinyaller verdiği görülmektedir. Öte yandan AB, Belarus ile 1995’te imzaladığı Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasını, süregiden insan hakları ihlalleri nedeniyle halen onaylamamıştır.

- 3 Günümüzde, Belarus etnik milliyetçiliğinin, Batı yanlısı demokratik muhalefet tarafından benimsenmekte ve savunulmakta olduğu görülmektedir. Belarus’ta Belarus dilini sahiplenen ve kullananların, tahmin edileceği gibi kırsal kesimdeki insanlar değil, Batı yanlısı şehirli genç seçkinler olması dikkat çeken bir husustur.

Bunun yanında, son yıllarda Moskova’yla yaşanan gerilimler ve Ukrayna’daki krizin yarattığı endişeler nedeniyle iktidardaki elit ulusal egemenliğin ve devlet yapısının güçlendirilmesi yönünde çaba sarf etmeye başlamıştır. Bu çerçevede, yakın zamana kadar “Ruslaştırma” siyaseti izleyen siyasal elitin, Belarus kimliğinin pekiştirilmesi yönünde küçük adımlar atmaya başladığı, bu çerçevede özellikle Belarus dilini araçsallaştırma yönünde girişimlerde bulunduğu görülmektedir.